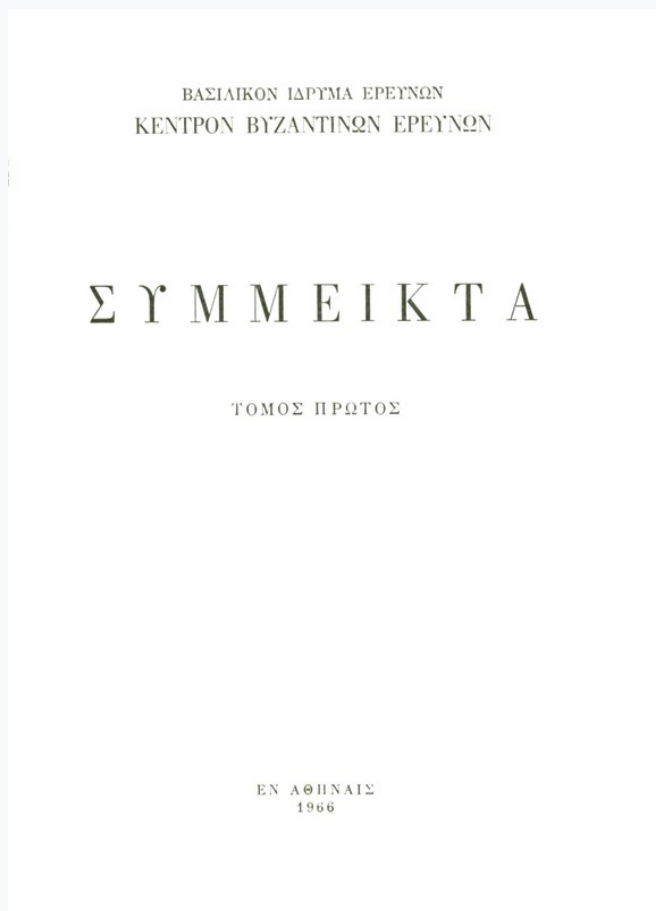

Byzantina Symmeikta

Vol 1 (1966)

SYMMEIKTA 1

Σημείωμα για τὸ κεκυρωμένο ἀντίγραφο παλαιῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου

N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.555](https://doi.org/10.12681/byzsym.555)

Copyright © 2014, N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ν. (1966). Σημείωμα για τὸ κεκυρωμένο ἀντίγραφο παλαιῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου. *Byzantina Symmeikta*, 1, 120–124. <https://doi.org/10.12681/byzsym.555>

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΚΕΚΥΡΩΜΕΝΟ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ ΠΑΛΑΙΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ ἀναφέρεται στὸ μεγάλο εἰλητὸ τῆς Πάτμου, τὸ ὁποῖο περιέγραψε λεπτομερειακά, μελέτησε καὶ συμπλήρωσε ἡ συνάδελφος κυρία Ἔρα Βρανούση στὶς ἀμέσως προηγούμενες σελίδες (95 κέ.).

Α'. Ἡ σύνδεση τοῦ εἰλητοῦ. Ὅπως ἀπέδειξε ἡ κυρία Βρανούση, τὸ ἀκέφαλο αὐτὸ ἀντίγραφο εἶχε ἀρχικὸ μῆκος τοῦλάχιστον 9 μέτρα καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ μακρὰ βυζαντινὰ εἰλητὰ ποὺ σώζονται (πρβλ. σελ. 99, σημ. 1). Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι τὸ τμήμα ποὺ χάθηκε δὲν ἦταν μεγάλο ὥστε νὰ περιεῖχε πολλὰ ἄλλα ἔγγραφα.

Τὰ περιεχόμενα τοῦ εἰλητοῦ, ποὺ καθορίστηκαν ἀναλυτικώτατα, εἶναι ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1087 ἕως 1099 ἢ 1114. Γιὰ νὰ προσδιοριστῇ ἡ ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ ἐπιλογή τους προκειμένου νὰ ἀντιγραφοῦν στὸ εἰλητό, εἶναι νομίζω σκόπιμο νὰ ἐξετάσουμε ποιά ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ ΙΑ' καὶ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ΙΒ' αἰώνα, ποὺ σώζονται σήμερα στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς, δὲν περιλαμβάνονται σ' αὐτό. Ἡ ἐξέταση αὐτῇ θὰ διευκολύνῃ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀντιγράφου.

Τὰ ἔγγραφα ποὺ δὲν περιλαμβάνονται εἶναι :

1. Ὅσα ἀναφέρονται στὰ ἐσωτερικὰ τοῦ μοναστηριοῦ: α) ἡ προσωπικὴ ἀλληλογραφία τοῦ ὀσίου Χριστοδούλου σχετικὰ μὲ τὴν μονὴ τοῦ Λάτρου (MM, τόμ. Γ', ἀρ. 3, 4, 10 — τῶν ἐτῶν 1079 - 1087)· β) οἱ διαθήκες του (ἀρ. 19, 20 — τῶν ἐτῶν 1091, 1093)· γ) τὸ ἔγγραφο «ἀποτάξεως», μὲ τὸ ὁποῖο ὁ «χαριστικάριος» Θεοδόσιος ὁ τοῦ Καστρησίου δήλωσε ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγουμενεῖα τῆς μονῆς (ἀρ. 21 — τοῦ 1094)· δ) τὰ ἔγγραφα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ μονὴ ἔγινε σταυροπήγιο (ἀρ. 25, 29 — τῶν ἐτῶν 1132 καὶ 1158).

2. Ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἐξουσία τοῦ πλοίου τῆς μονῆς (ἀρ. 15, 24 — τῶν ἐτῶν 1088 καὶ 1119 ἢ 1134).

3. Ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἐτήσια δωρεὰ σιταριοῦ καὶ νομισμάτων ἀπὸ τὴν Κρήτη (ἀρ. 24 — τοῦ 1119 ἢ 1134· γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση εἶχαν ἐκδοθῆ καὶ ἄλλα παλαιότερα ἔγγραφα ποὺ δὲν σώζονται¹).

1. Πρβλ. Ἔρα Βρανούση, *Πρόσταξις Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ ὑπὲρ τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Χρονολογικὰ καὶ προσωπογραφικὰ ζητήματα*, Χαρτιστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, τόμ. Β', Ἀθήνα 1964, σελ. 80 κέ.

4. Τὸ πρακτικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ «ἀποστράτευσις» τῶν κατοίκων τῆς Πάτμου, δηλαδή ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τὴν «στρατεία». Τὰ ἄτομα αὐτὰ ἀμέσως κατόπι «στρατεύθηκαν» σὲ κτήματα τῆς Κῶ (ἄρ. 18 — τοῦ 1089).

5. "Όσα ἔγγραφα ἀναφέρονται στὰ κτήματα τῆς Κῶ καὶ τῆς Στροβήλου (ἄρ. 5 - 7 — τῶν ἐτῶν 1079 - 1085¹⁾: τὰ κτήματα αὐτὰ ἐπέστρεψε ὁ Χριστόδουλος στὸ δημόσιο, ὅταν τοῦ παραχωρήθηκε ἡ Πάτμος (1088).

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι τὰ ἔγγραφα ποὺ εἶχαν παραλειφθῆ ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία πολὺ σημαντικά: καθόριζαν τὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωση τῆς μονῆς, τὴν ἀνεξαρτησία της, ὀρισμένα οἰκονομικὰ συμφέροντά της. Ἡ παράλειψή τους σ' ἓνα γενικὸ chartularium φαίνεται παράδοξη. Ἀντίθετα, ἡ ἐπιλογή τῶν περιεχομένων φαίνεται πῶς ἔγινε μ' ἓνα ὀρισμένο σκοπὸ: τὴν συγκέντρωση ὅλων τῶν τίτλων ἔγγραφας ἰδιοκτησίας τοῦ μοναστηριοῦ. Ἐχουν καταχωρισθῆ ἔγγραφα αὐτοκρατορικὰ, δεσποινικὰ (τῆς "Αννας Δαλασσηνῆς), δημοσίων ὑπαλλήλων, μὲ τὰ ὁποῖα κατοχυρώνονται οἱ κτήσεις καὶ οἱ φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς τῆς μονῆς σ' ὀλόκληρη τὴν Πάτμο, τὴν Λειψῶ καὶ ὀρισμένα κτήματα τῆς Λέρου. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ προστάγματα μὲ τὰ ὁποῖα ἔγιναν οἱ διάφορες παραχωρήσεις στὴν μονὴ ἔχουν ἀντιγραφῆ ἐπανειλημμένα (ἄρ. 3 - 6 καὶ 7 - 10 τῆς ἀναγραφῆς τῆς σελ. 111): τὸ ἴδιο πρόσταγμα, δηλαδή, τοῦ ὁποῖου ἀντίγραφα καταστρώθηκαν σὲ τέσσερα διαφορετικὰ σέκρετα τῆς πρωτεύουσας, ἀντιγράφηκε τέσσερις φορές μαζὺ μὲ τὶς ὑπογραφὲς τῶν ὑπαλλήλων τῶν σεκρέτων, ἔτσι ποὺ νὰ φαίνεται ὅτι ὅλες οἱ προβλεπόμενες καταστρώσεις πραγματοποιήθηκαν. Οἱ ἐπαναλήψεις αὐτὲς ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μὴ ἐνημέρωση τῶν ἀρμοδίων σεκρέτων σχετικὰ μὲ μιὰ αὐτοκρατορικὴ δωρεὰ ἀποτελοῦσε τυπικὸ λόγος γιὰ νὰ προσβληθῆ ἡ ἐγκυρότητα τῆς δωρεᾶς αὐτῆς. Ἐνα χρυσόβουλλο τοῦ Μανουῆλ Α' Κομνηνοῦ, τοῦ ἔτους 1148, τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς ἀπασχολήσει καὶ πῖο κάτω, διατυπώνει ὡς ἐξῆς τοὺς τυπικοὺς αὐτοὺς λόγους ἀκυρότητας: *ἢ τινα τῶν πορισθέντων αὐτοῖς βασιλικῶν προστογμάτων οὐδόλως κατεστρώθησαν ἢ κατεστρώθησαν μὲν εἰς τινα τῶν σεκρέτων, οὐ μὴν γε καὶ ἐπὶ τοῖς προσφόροις σεκρέτοις ἢ καταστρωθέντα ἀπώλοντο, ἴσα δὲ τούτων πεπιστωμένα εὐρίσκονται ἢ πρακτικὰ οφείλοντα προβῆναι οὐ προέβησαν ἢ προβάντα οὐ κατεστρώθησαν* (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 377). Πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῆ ἡ εἰδικὴ μνεῖα τῶν ἐπικυρωμένων ἀντιγράφων.

Μία ἀκόμη παρατήρηση: δὲν περιλαμβάνονται στὸ εἰλητὸ τίτλοι ἔγγραφας ἰδιοκτησίας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνταποκρίνονταν στὶς τότε πραγματικὲς κτήσεις τῆς μονῆς — παραλείπονται τὰ ἔγγραφα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Κῶ καὶ τὴν Στρό-

1. Τὸ ἔγγραφο ἄρ. 5 τῶν ΜΜ ξαναδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὴν Ἑρα Βρανούση, *Χρυσόβουλλον Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου ὑπὲρ τῆς ἐν Στροβήλω μονῆς τοῦ Προδρόμου*, ΕΕΒΣ 33 (1964), σελ. 52 - 69.

βηλο. Συνεπῶς τὸ ἀντίγραφο ἔγινε γιὰ λόγους σαφῶς πρακτικούς καὶ ὄχι ἱστορικούς, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὀρισμένα δικαιώματα. Μὲ τὰ ἔγγραφα ποὺ περιέχει κατοχυρώνονται ὅλες οἱ κτήσεις τῆς μονῆς, ὅσες εἶχε μετὰ τὸ 1099 ἢ 1114.

Τὸ μεγάλο εἰλητὸ τῆς Πάτμου εἶναι λοιπὸν κεκυρωμένο ἀντίγραφο πολλῶν ἐγγράφων, κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν ὁποίων εἶναι πῶς ὅλα ἀποτελοῦν τίτλους ἐγγειας ἰδιοκτησίας.

Β'. Ποῦ γράφηκε τὸ εἰλητό; Τὸ εἰλητὸ ἔχει γραφῆ ἀπὸ δύο σύγχρονους γραφεῖς (πρβλ. Βρανούση, σελ. 97). Καὶ στὰ δύο μέρη, ἡ γραφή του εἶναι μεγαλοπρεπῆς καὶ θυμίζει τὴν γραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ ΙΑ' - ΙΒ' αἰ. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τὸ ἀντίγραφο ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολη. Σὲ μιὰ τέτοια ἄποψη ἀντιτίθενται οἱ ἐπικυρωτικὲς ὑπογραφές.

1. Ἡ ὑπογραφή τοῦ Γεωργίου Πλευρῆ ἀκολουθεῖ τὸ δέκατο τέταρτο ἔγγραφο τοῦ εἰλητοῦ. Εἶναι γραμμένη ἀδέξια, ἀπὸ ἄνθρωπο πολὺ λίγο γραμματισμένο: ἔχει κάμποσα ὀρθογραφικὰ σφάλματα. Τέτοια μειονεκτήματα μοῦ φαίνονται ἀδιανόητα σχετικὰ μὲ ὅποιονδήποτε ὑπάλλληλο τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἢ ἀνώτερο δικαστικὸ. Ἀντίθετα, δὲν φαίνονται ἀπίθανα σχετικὰ μὲ ὑπάλλληλο ἀπὸ τὴν ἐπαρχιακὴ διοίκηση. Ὑπενθυμίζω τὸ παράδειγμα τοῦ Μιχαὴλ Τζαγκιτζάκη, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ τελείως ἀγράμματος, ἦταν «ἐνεργῶν» στὸ θέμα Στρουμιτίτζης τὸ 1152¹.

2. Μετὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ Πλευρῆ ἔχουν ἐπικολληθῆ στὴν σειρὰ ἕξι φύλλα χαρτιοῦ, στὰ ὁποῖα γράφηκε μὲ ἄλλο χέρι ἓνα ἀκόμη ἔγγραφο μαζὺ μὲ ἓνα δεύτερο συνημμένο (ἀρ. 15 τῆς ἀναγραφῆς τῆς σελ. 109). Στὸ τέλος ἔρχονται οἱ ἐπικυρωτικὲς ὑπογραφές τριῶν ἐπισκόπων: τοῦ Σάμου, τοῦ Κῶ καὶ ἑνὸς ἀκόμη. Πρόκειται γιὰ ἐπισκοπὲς τῆς μητρόπολης Ρόδου, οἱ ὁποῖες γειτόνευαν μὲ τὴν Πάτμο. Εἶναι ἀπίθανο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ ἐπίσκοποι αὐτοὶ βρέθηκαν ὅλοι μαζὺ στὴν Πόλη, ἐφόσον μάλιστα κανένας τους δὲν ἀνῆκε στὴν ἐνδημοῦσα σύνοδο. Πιθανώτερο φαίνεται ὅτι οἱ ἱεράρχες ὑπέγραψαν τὸ ἀντίγραφο στὴ Δωδεκάνησο. Συνεπῶς καὶ τὸ ἀντίγραφο θὰ πρέπει νὰ ἔγινε ἐκεῖ ἀπὸ ἄτομα μορφωμένα ποὺ μπορούσαν νὰ μιμηθοῦν τὴν μεγαλοπρεπῆ γραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας². Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἔχει σημασία γιὰ

1. *Izvestija* τοῦ Ρωσ. Ἀρχαιολ. Ἰνστ. Κωνσταντινουπόλεως 6 (1900), σελ. 34.

2. Ποῦ ἀκριβῶς ἔγινε τὸ ἀντίγραφο δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε. Πιθανοὶ τόποι εἶναι ἡ Ρόδος (κέντρο διοικητικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ) ἢ ἡ Σάμος (κέντρο διοικητικὸ). Ἡ ἀκόμη ἢ Ἰδία ἢ Πάτμος, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι μὲ κάποια εὐκαιρία, ὅπως π.χ. τὸ πανηγύρι τῆς μονῆς, συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ ὅλα αὐτὰ τὰ σπουδαῖα πρόσωπα. Ἡ τελευταία αὐτὴ ὑπόθεση πηγάζει ἀπὸ μιὰ σύμπτωση: ἡ μονὴ πανηγυρίζει τὴν 8 Μαΐου — καὶ ἀκριβῶς τὸν μῆνα Μάιο κάποιας ὕδους Ἰνδικτιῶνας ὁ Γεώργιος Πλευρῆς βεβαίωσε μὲ τὴν ὑπογραφή του τὸ πιστὸ τῆς ἀντιγραφῆς τῶν δεκατεσσάρων πρώτων ἐγγράφων.

τὴν χρονολόγησή του, ἐπειδὴ οἱ γραφεῖς τῆς ἐπαρχίας φυσιολογικά θὰ χρησιμοποιοῦσαν γραφὴ ἀρχαιοπρεπέστερη ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας.

Γ'. Μία ὑπόθεση γιὰ ἔρευνα. Ἡ συγκέντρωση αὐτῆ τῶν τίτλων ἔγγραφας ἰδιοκτησίας σὲ ἓνα μεγάλο ἐπίσημο ἀντίγραφο δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀπέβλεπε σὲ συγκεκριμένο σκοπὸ. Φέρνει στὸν νοῦ τὴν πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνοῦ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, πολιτικὴ τῆς ὁποίας ὑπενθυμίζω τὰ κύρια σημεῖα¹:

α) Ἰούλιος 1146.— Χρυσόβουλλο «διοριζόμενον μὴ βλάπτεσθαι τὰ μοναστήρια ἐκ τοῦ ἴσως χαλεβεῖν κατὰ τι τὰ προσόντα τούτοις δικαιώματα». Δηλαδή τὰ μοναστήρια δὲν μπορούσαν νὰ χάσουν τὴν περιουσία τους γιὰ τυπικούς λόγους (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 367 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1347).

β) Φεβρουάριος 1148.— Χρυσόβουλλο ποὺ ἐπονομάσθηκε «ιατὴρ» καὶ παρεῖχε ἀκριβῶς τὴν ἴδια προστασία στὰ κτήματα τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν ἀρχιερέων (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 376 - 378 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1372). Ρητὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἰσχὺ τῶν προστατευτικῶν διατάξεων ἦταν ἡ ὑπαρξὴ ἐγκύρων δικαιωμάτων (σελ. 377: εἰ γὰρ μηδὲν τι δικαίωμα ἐπὶ τινι τῶν προσόντων αὐταῖς ἀκινήτων κέκτηνται, οὐδέν τι ἀπὸ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου λόγου ὠφελήθησονται). Πρόκειται γιὰ τὸ χρυσόβουλλο ποὺ μνημονεύσαμε πρὸ πάνω καὶ ποὺ ἀναφέρει ἀναλυτικὰ τοὺς τυπικούς λόγους ἀκυρότητας τῶν δωρεῶν.

γ) Αὐγούστος 1153.— Χρυσόβουλλο μὲ τὸ ὅποιο τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα κατεῖχε ἡ Ἀγία Σοφία, ἀκόμα κι ἂν ἀνῆκαν στὸ δημόσιο, περνοῦν στὴν πλήρη κυριότητά της (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 378 - 381 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1390).

δ) Μάρτιος 1158.— Χρυσόβουλλο μὲ τὸ ὅποιο ὁ αὐτοκράτορας χάρισε στὰ μοναστήρια τῆς περιοχῆς τῆς Κωνσταντινούπολης ὅσα κτήματα καλῶς ἢ κακῶς κατεῖχαν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχαν ἤδη ἐκδοθῆ ἀντίθετες ἀποφάσεις τῶν ἀναγραφῶν (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 381 - 385 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1419).

ε) Ὀκτώβριος 1158.— Χρυσόβουλλο μὲ τὸ ὅποιο ὁ αὐτοκράτορας χάρισε στὰ μοναστήρια ὅλα τὰ κτήματα ποὺ κατεῖχαν, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα γιὰ τὰ

1. Γιὰ τὴν μοναστηριακὴ πολιτικὴ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ βλ. P. Charanis, *The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, DOP 4(1948), σελ. 81 κέ. V. Laurent, *Un poids monétaire inédit de l'empereur Manuel Comnène et sa politique monastique*, Congresso Internazionale di Numismatica, Roma 11 - 16 Settembre 1961, τόμ. Β', Ρώμη 1965, σελ. 531 - 540. Κυρίως, N. Svoronos, *Les privilèges de l'Eglise à l'époque des Comnènes: Un rescrit inédit de Manuel Ier Comnène*, Travaux et Mémoires I.

ὅποια εἶχαν ἐκδοθῆ ἀντίθετες ἀποφάσεις τῶν ἀναγραφῶν (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 385 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1425). Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς νομοθεσίας αὐτῆς δημιούργησε, φαίνεται, προβλήματα καὶ προκάλεσε τὴν ἐκδοσὴ διευκρινιστικῶν διατάξεων, μία ἀπὸ τίς ὅποιες εἶναι ἡ αὐτοκρατορικὴ λύση τῆς 21 Μαρτίου 1171 (Ν. Σβορόνος, ἐνθ' ἄνωτ.).

Ὁ Μανουὴλ ἀπαγόρευσε τὴν ἀνεξέλεγκτὴ ἐπέκταση τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν (Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 270 - 271 = Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1537· σχετικὲς διατάξεις βρίσκονται καὶ στὸ χρυσόβουλλο τοῦ 1158), ὀρίζοντας, μάλιστα, πὼς ὅλες οἱ μοναστηριακὲς κτήσεις ἔπρεπε νὰ καταγραφοῦν λεπτομερειακὰ σὲ εἰδικὰ πρακτικὰ καὶ νὰ μὴν αὐξηθοῦν πιά. Στὸ μέλλον τὰ μοναστήρια μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ «παλαιγενῆ δικαιώματά» τους ὅποτε ἤθελαν, κανεὶς ὅμως δὲν μποροῦσε πιά νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν ἔλεγχο τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 383, 385 σημ. 18).

Τὰ νομοθετήματα πού ἀνέφερα ἀντιπροσωπεύουν πιθανῶς μόνο ἓνα μέρος τῆς σχετικῆς νομοθεσίας τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ, ἡ ὅποια δὲν μποροῦμε νὰ ἐλπίσουμε ὅτι σώθηκε ἀκέραια ὡς ἐμᾶς. Ἄρκοῦν ὅμως γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὸ βασικὰ εὐνοϊκὸ πνεῦμα πού ἐπικράτησε κατὰ τὴν βασιλεία του σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία. Χαρακτηριστικὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δὲν εἶναι ἡ παραχώρηση νέων προνομίων, ἀλλὰ ἡ ἀναγνώριση τῶν κεκτημένων καὶ ἡ ἀπαγόρευση γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν κτήσεων. Σὲ ἓνα τέτοιο ἱστορικὸ πλαίσιο θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ τοποθετηθῆ ἡ συγκέντρωση ὅλων τῶν τίτλων ἔγγειας ἰδιοκτησίας τῆς μονῆς τῆς Πάτμου σὲ ἓνα μεγάλο ἐπίσημο ἀντίγραφο¹.

Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ

1. Ἡ ἀκριβέστερη χρονολόγηση τοῦ ἀντιγράφου παρουσιάζει μικρὸ ἐνδιαφέρον. Πάντως ἂν δεχθοῦμε ὅτι τὸ εἰλητὸ γράφηκε ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143 - 1180) καὶ βασισθοῦμε στὸ ὅτι ὁ Γεώργιος Πλευρῆς ἐπικύρωσε τὸ ἀντίγραφο τὸν Μάιο κάποιος 8ης ἰνδικτιώνας, μποροῦμε νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἀντιγραφὴ τῶν ἐγγράφων σὲ μιὰ ἀπὸ τίς ἀκόλουθες χρονολογίες: 1145, 1160, 1175. Δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ σταματήσουμε στὸ γεγονός ὅτι τὸ ἔγγραφο ἀρ. 26 τῶν ΜΜ τοῦ Μαρτίου 1145, δὲν περιλαμβάνεται στὸ εἰλητό· ἡ ἀπουσία του μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ μὲ πολλὰς ὑποθέσεις, ὅπως: α' μπορεῖ νὰ χάθηκε ἐπειδὴ, σὰν ἔγγραφο τοῦ αὐτοκράτορα πού βασίλευε τότε εἶχε τοποθετηθῆ πρῶτο στὸ εἰλητό, τὸ ὅποιο εἶναι σήμερὰ ἀκέφαλο· β' μπορεῖ νὰ μὴν περιελήφθη ποτὲ στὸ εἰλητό γιὰτὶ δὲν ἀνήκε στὰ «παλαιγενῆ δικαιώματα» κἄ.